

ІНСТИТУТ БОТАНІКИ ім. М.Г. ХОЛОДНОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Карпенко Юрій Олександрович

УДК 502.75 + 581.526 (282.247.32)

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РОСЛИННОСТІ НИЖНЬОЇ ЧАСТИНИ
МЕЖИРІЧЧЯ ДЕСНА-СЕЙМ, ЇЇ ФЛОРИСТИЧНА ТА СОЗОЛОГІЧНА
ЦІННІСТЬ**

03.00.05 - ботаніка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата біологічних наук

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України.

Науковий керівник: доктор біологічних наук, професор,

академік НАН України,

засл. діяч науки і техніки України

Шеляг-Сосонко Юрій Романович,

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ,

завідувач відділу геоботаніки.

Офіційні опоненти: доктор біологічних наук, професор

Григора Іван Михайлович,

Національний аграрний університет,

професор кафедри ботаніки;

кандидат біологічних наук

Мосякін Сергій Леонідович,

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ,

завідувач відділу систематики та флористики судинних рослин.

Провідна установа: Центральний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАНУ,

відділ природної флори, м. Київ.

Захист відбудеться " 24 " травня 1999 р. о 12-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.211.01 при Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України за адресою: 252601, Київ - 4, вул. Терещенківська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (252025, Київ - 25, вул. Велика Житомирська, 28).

Автореферат розісланий " 20 " квітня 1999 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

канд. біол. наук

ІЛЬІНСЬКА А.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Комплексні дослідження рослинного світу окремих природних регіонів дозволяють встановити закономірності будови, функціонування та динаміку екосистем з метою раціонального використання їх природних багатств, збереження біологічного різноманіття, яке має соціологічне і практичне значення.

Проблема пізнання закономірностей формування та динаміки природних екосистем є однією з основних у сучасній ботанічній науці і створює умови для вирішення питань природокористування, охорони природних комплексів, створення екологічної мережі. Вивчення сучасного стану рослинного світу регіону є необхідним і важливим для розробки наукових основ раціонального природокористування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові дослідження нижньої частини межириччя Десна-Сейм були пов'язані з Програмою перспективного розвитку заповідної справи в Україні ("Заповідники"), прийнятою Верховною Радою України (Постанова ВР України № 177/94 -ВР від 22 вересня 1994 р.), з науковою тематикою Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, зокрема з держбюджетною темою № 287 "Оптимізація системи категорій природно-заповідного фонду України в аспекті охорони біологічного різноманіття та ландшафтів" (держреєстраційний № 0198U003035) та держбюджетною темою № 16/95 Міносвіти України "Рідкісні і корисні рослини флори Чернігівщини в природі та культурі", яка виконувалася на кафедрі біології ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка.

Мета та завдання дослідження. Метою даного дослідження було вивчити сучасний стан рослинності та її диференціацію в залежності від провідних екологічних факторів. До конкретних завдань роботи входило:

- вивчити сучасний стан рослинності регіону, її динамічні зміни та основні екологічні фактори, що обумовлюють її розподіл;
- скласти класифікаційну схему рослинності нижньої частини межириччя Десна-Сейм;
- з'ясувати закономірності розміщення рослинного покриву та його розподілу в залежності від екологічних умов;
- з'ясувати флористичні особливості регіону досліджень;
- дати соціологічну оцінку рослинному світу регіону;
- проаналізувати сучасний стан охорони біорізноманіття в регіоні та запропонувати заходи по оптимізації природно-заповідної мережі;
- розробити наукові основи створення екологічної мережі нижньої частини межириччя Десна-Сейм.

Наукова новизна одержаних результатів. Для території, яка являє собою важливий гідрологічний вузол в Україні, з'ясовані основні екологічні фактори, що обумовлюють розподіл угруповань рослинності. Вперше встановлений синтаксономічний склад рослинності регіону, який включає 189 асоціацій, що належать до 59 формацій і 4 типів. Охарактеризовані 18 рідкісних синтаксонів, які потребують охорони на загальнодержавному і регіональному рівнях. Встановлений повний флористичний склад та структурні особливості флори вищих судинних рослин регіону, яка нараховує 786 видів, що належать до 425 родів, 105 родин та 5 відділів. Виявлені місцезростання 54 рідкісних видів. З'ясовані основні динамічні тенденції рослинності регіону, які відбуваються в напрямку демутації та деградації. Вперше обгрунтована і розроблена екологічна мережа нижньої частини межиріччя Десна-Сейм та проведена оцінка природно-заповідного фонду регіону з метою його оптимізації. Запропоновано ряд нових перспективних природно-заповідних об'єктів, які охоплюють все розмаїття природних комплексів регіону.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали по створенню 8 нових природно-заповідних територій були передані до Держуправління екобезпеки в Чернігівській області. Складені списки рідкісних видів і рослинних угруповань регіону, що потребують охорони на території Чернігівської області, і передані до Держуправління екобезпеки в Чернігівській області. Гербарні зразки рідкісних видів вищих судинних рослин передані до Гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (*KW*) та ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка. Матеріали про поширення рідкісних видів та ценозів будуть використані при веденні Червоної та Зеленої книг України. Дані бази "*Desna-Seim*" будуть використані при створенні "Конспекту флори Чернігівської області". Одержані наукові матеріали використовуються при викладанні курсів ботаніки з основами фітогеографії, загальної екології і охорони природи та під час польових практик з ботаніки і екології Чернігівського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка та Чернігівського обласного педагогічного ліцею.

Особистий внесок здобувача. Робота є самостійним дослідженням здобувача, яким проведено 9 експедицій, виконано 500 повних геоботанічних описів, зібрано 600 гербарних аркушів вищих судинних і спорових рослин, складено 15 карт і картосхем різного масштабу, закладено 30-км еколого-фітоценотичний профіль "Десна-Сейм", проведено його фітоіндикаційну обробку.

Апробація роботи. Основні положення досліджень розглядалися на засіданнях відділу екології фітосистем Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, доповідалися і обговорювалися на конференціях молодих вчених і спеціалістів (С.-Петербург, 1997; Одеса, 1997; Херсон, 1998), на міжвузівських науково-практичних конференціях (Чернігів, 1995; Ніжин, 1996; Одеса, 1996; Гомель, 1998; Черкаси, 1998; Тернопіль, 1998).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 16 робіт, з них 8 статей (4 - в "Українському ботанічному журналі", 2 - у збірнику наукових статей, 2 - у препринті) та 8 тез.

Обсяг роботи та її структура. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 190 сторінок, з них основного тексту 142. Дисертація складається зі вступу, 6 розділів, висновків, списку літератури (240 найменувань, з яких 220 на кирилиці, 20 на латиниці), 4 додатків, ілюстрована 9 таблицями та 7 рисунками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

РОЗДІЛ 1

ПРИРОДНІ УМОВИ НИЖНЬОЇ ЧАСТИНИ МЕЖИРІЧЧЯ ДЕСНА-СЕЙМ

Регіон досліджень включає територію понад 120000 га нижньої частини межириччя Десна-Сейм від західних відрогів Середньоросійської височини до гирла р. Сейм. Він знаходиться на крайньому південному сході Чернігівського Полісся, переважно в Коропському, частково в Бахмацькому і Сосницькому районах Чернігівської області. В розділі наводиться характеристика кліматичних, геолого-геоморфологічних умов, гідрографії, рельєфу і ґрунтів регіону.

РОЗДІЛ 2

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

В основу роботи покладені матеріали польових досліджень, проведених автором протягом 1994-1998 рр. на території нижньої частини межириччя Десна-Сейм. Отримані нами матеріали включають 500 повних геоботанічних описів, 600 гербарних зразків вищих судинних і спорових рослин, 15 карт різного масштабу, 30-км еколого-фітоценотичний профіль "Десна-Сейм", матеріали його фітоіндикаційної обробки.

Дослідження проводилися загальноприйнятими методами, основними серед яких були детальномаршрутний та напівстаціонарний ("Полевая геоботаника", тт. 1-5., 1959, 1960, 1964, 1972, 1976; "Исследования...", 1973). При геоботанічному вивченні регіону проводилися геоботанічні описи на пробних ділянках різних типів рослинності згідно загальноприйнятих методик (Шенников, 1964). Для встановлення закономірностей розподілу рослинних угруповань в залежності від ґрунтово-гідрологічних умов та рельєфу використовувався метод закладання еколого-фітоценотичних профілів ("Полевая геоботаника", 1964). Для оцінки екологічних факторів, дослідження диференціації угруповань рослинності використовувався метод фітоіндикації (Дідух, Плюта, 1994).

Для з'ясування динаміки рослинності, насамперед антропогенних змін, використовувався метод порівняння, який дозволив намітити тенденції динамічних процесів, які відбуваються в регіоні досліджень.

При вивченні видової різноманітності флори застосовувався класичний морфолого-еколого-географічний метод ("Полевая геоботаника", 1959). Біоморфологічна структура флори визначалася згідно системи життєвих форм В.М. Голубєва (1968, 1972).

Номенклатура таксонів вищих судинних рослин подана за "Определителем высших растений Украины" (1987).

При обробці матеріалів на ПЕОМ 486 ДХ, створена база даних "*Desna-Seim*" по флорі і рослинності нижньої частини межириччя Десна-Сейм.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що до проведення наших досліджень флора і рослинність нижньої частини межириччя Десна-Сейм були вивчені лише епізодично і фрагментарно. Практично відсутні спеціальні публікації про цей своєрідний та цікавий у геоботанічному та екологічному аспектах регіон, а наявні матеріали нерідко є застарілими. У геоботанічному аспекті вивчалась переважно лучна рослинність. Фрагментарно флористико-геоботанічні дослідження нижньої частини межириччя Десна-Сейм проводилися на фоні більш загальних питань розробки геоботанічного районування України (1977) та підготовки чотиритомної фундаментальної роботи "Рослинність УРСР" (1968, 1969, 1971, 1973).

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА РОСЛИННОСТІ НИЖНЬОЇ ЧАСТИНИ МЕЖИРІЧЧЯ ДЕСНА-СЕЙМ

3.1. Сучасний стан рослинності, її загальна характеристика та основні екологічні фактори, що обумовлюють її розподіл. Географічне положення нижньої частини межириччя Десна-Сейм обумовлює різноманітність рослинних угруповань та формування строкатого рослинного покриву. Регіон досліджень знаходиться на південній межі Українського Полісся та безпосередньо межує із західними відрогами Середньоросійської височини, що обумовлює своєрідність його рослинного покриву.

Зональним для регіону досліджень, як і для Полісся в цілому, є лісовий тип рослинності. Переважання на борових терасах Десни і Сейму флювіогляціальних відкладів обумовлює домінування *Pinus sylvestris* L. серед лісоутворюючих порід. Поширення листяних лісів пов'язане з едафічними та кліматичними факторами. Так, на лесових островах центральної та східної частини межириччя, на сірих лісових ґрунтах переважаючими породами виступають *Quercus robur* L. з домішками *Fraxinus excelsior* L., *Tilia cordata* Mill..

Також значно поширені лучна та болотна рослинність, які пов'язані з ділянками заплави Десни, Сейму та їх приток. Серед угруповань лучної рослинності переважають справжні та болотисті луки, які характерні для заплав річок Лісостепу. Із складу справжніх лук найкраще представлені дрібнозлакові луки формацій *Festuceta pratensis* та *Poeta pratensis*. Із складу

болотистих лук - крупнозлакові болотисті луки формацій *Glycerieta fluitantis*, *G. maximae*, *Phalaroideta arundinaceae*, *Beckmannieta eruciformis* та великоосокові болотисті луки формації *Cariceta acutae*. Для заплав Десни та Сейму характерні ознаки ксерофітизації та формування ділянок остепнених лук, які представлені угрупованнями формації *Agrostideta vinealis*.

Болотна рослинність регіону є репрезентативною для південно-східної частини Чернігівського Полісся, її характерними ознаками є переважання осокових евтрофних боліт, що властиве поліському регіону, та в меншій мірі болотних угруповань високотрав'я, що вказує на безпосередню близькість до Лісостепу. Слід відмітити наявність мезотрофних та оліготрофних боліт-"блюдець", які формуються в умовах бідного мінерального живлення борових терас Десни і Сейму.

Водні та прибережноводні ценози досить поширені і приурочені до русел р. Десни та р. Сейму, їх приток, заток, заплавних озер та стариць. У складі водної рослинності домінують ценози з *Nuphar lutea* (L.) Smith., *Ceratophyllum demersum* L., а прибережноводної - осокові та рогозові угруповання.

Проведені дослідження показали, що основними екологічними факторами розподілу рослинності в регіоні є рельєф (розподіл угруповань на катені від заплави до плакору), едафічний фактор (строкатість ґрунтів від дерново-підзолистих до болотних і торфово-болотних) та характер зволоження ґрунтів, який також визначає умови існування.

3.2. Класифікація рослинності. Рослинність нижньої частини межиріччя Десна-Сейм являє собою комплекс різних її типів. В роботі наводиться класифікаційна схема рослинності, побудована за еколого-ценотичним принципом на основі класифікації рослинності України (Афанасьєв та інш., 1956), яка була використана у чотиритомній монографії "Рослинність УРСР" (1968, 1969, 1971, 1973). Більшість синтаксонів наводяться згідно "Продромуса растительности Украины" (1991). Згідно класифікаційної схеми рослинність нижньої частини межиріччя Десна-Сейм представлена 59 формаціями, які складають 13 класів формацій і належать до 4 типів (189 асоціацій).

3.3. Характеристика основних синтаксонів. Охарактеризовані всі типи рослинності на рівні класів формацій, формацій, субформацій, груп асоціацій та найбільш поширених асоціацій з описом структури ценозів, їх флористичного складу та наведенням екологічних умов зростання. Складена картосхема розміщення формацій лісової рослинності (Рис. 3.1).

Рис. 3.1. Картосхема розміщення формацій лісової рослинності у нижній частині межиріччя Десна-Сейм (М 1: 300000) Умовні позначення: 1а - Pineta sylvestris, субформ. Pineta sylvestris; 1б - Pineta sylvestris, субформ. Querceto-Pineta; 2 - Querceta roboris; 3 - Tilieta cordatae; 4 - Fraxineta excelsioris; 5 - Alneta glutinosae.

3.4. Особливості розміщення синтаксонів рослинного покриву в залежності від основних екологічних факторів. З метою оцінки змін екологічних чинників нижньої частини межиріччя Десна-Сейм нами був закладений еколого-фітоценотичний профіль "Десна-Сейм", який має довжину близько 30 км, охоплює всі елементи катени і відбиває загальний характер розподілу рослинності в регіоні.

Аналіз профілю, фітоіндикаційна оцінка показників різних екологічних факторів, показує значну диференційованість угруповань рослинності. Нами виділено шість типів екосистем, тісно пов'язаних з елементами рельєфу та строкатістю ґрунтів.

1. Листяні ліси, що займають ділянки плакору і характеризуються врівноваженістю процесів акумуляції та деструкції органічних речовин, високою ємкістю біологічного кругообігу, елювіальним типом процесів ґрунтоутворення.

2. Соснові ліси на борових терасах Десни, Сейму та їх приток, яким властивий кругообіг, що має невелику ємкість і протікає швидко. Порівняно з попереднім типом екосистем тут знижуються вологість і кислотність ґрунту, вміст в них азоту, омброкліматичні показники; показники ж сольового режиму, термоклімату і континентальності зростають.

3. Вільхові ліси заплав та притерасся характеризуються послабленою денундацією і переважанням акумулятивних процесів, внаслідок чого тут формуються торфово-болотні глейові та суглинисті ґрунти. Тут спостерігається збільшення показників вологості, засоленості, вмісту азоту, мікрокліматичних показників ґрунту.

4. Заплавні луки Десни і Сейму в умовах сезонної різкої зміни зволоження, яка уповільнює деструктивні процеси і спричиняє до акумуляції органіки, формуються на лучних дерново-глейових ґрунтах. Луки мають середні показники вмісту солей, азоту, вищі показники омброклімату ґрунтів.

5. Болота в умовах перезволоження та сезонної зміни обводнення, характеризуються процесами акумуляції органіки, утворенням торфово-болотних або дерново-глейових ґрунтів, низькою ємкістю та повільним протіканням біологічного кругообігу. Евтрофні біотопи мають підвищений вміст солей, азоту, вищі показники омброклімату, нижчі - термоклімату ґрунтів.

6. Прибережноводна та водна рослинність, яка характеризується високими показниками вологості, кислотності, низькою ємкістю та процесами утворення мулу.

РОЗДІЛ 4

ДИНАМІКА РОСЛИННОГО ПОКРИВУ НИЖНЬОЇ ЧАСТИНИ МЕЖИРІЧЧЯ ДЕСНА-СЕЙМ

Зміни рослинного покриву в регіоні досліджень йдуть в напрямку демутації та деградації, внаслідок рубок, випасання, викошування та рекреації. В основу класифікації екзогенних змін рослинного пориву нами покладені розробки В.М. Сукачова (1954), П.Д. Ярошенка (1961), Т. Л. Андрієнко (1986).

4.1. Основні напрямки сукцесійних змін рослинності. В роботі наведена детальна характеристика сингенетичних змін при заростанні водойм та пісків.

4.1.1. Сингенетичні зміни при заростанні водойм. Аналіз сингенетичних змін, які спостерігаються при заростанні водойм в регіоні, вказує на значну роль в цьому процесі видів голарктичного ареалу (*Glyceria maxima* (C.Hartm.) Holmb., *Carex acuta* L., *C. omskiana* Meinsh.), видів, які знаходяться на південній межі свого ареалу (*Eriophorum vaginatum* L., *Nymphaea candida* J. et C. Presl). Незначна роль у заростанні водойм регіону належить видам роду *Typha*, менша участь, у порівнянні з південими регіонами, *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.

4.1.2. Сингенетичні зміни при заростанні пісків. Процес заростання пісків регіону досліджень співвідноситься з процесами заростання пісків, характерними для Східного Полісся в цілому, при цьому значна роль у заростанні сухих пісків належить *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth, *Koeleria glauca* (Spreng.) DC.. Узагальнений еколого-ценотичний ряд заростання має такий виляд: угруповання малорічників —> угр. *Calamagrostis epigeios* + *Koeleria glauca* —> угр. *Calamagrostis epigeios* з молодою *Pinus sylvestris* —> угр. *Pinetum calamagrostidosum* (epigeioris) —> угр. *Pinetum hylocomiosum*. Угруповання *Pinetum calamagrostidosum* (epigeioris), які досить поширені в регіоні, є сукцесійними стадіями формування ценозів соснових лісів зеленомохових.

4.1.3. Антропогенно-природні зміни рослинності. В роботі розглядаються антропогенно-природні зміни, які пов'язані з відновленням лісів культурами, у властивих для них умовах та формуванням лучних ценозів після проведення меліоративних робіт.

4.2. Антропогенні зміни рослинності.

Вплив випасання та рекреації. В роботі розглянуті варіанти пасовищної дигресії справжніх, болотистих та торф'янистих лук. Аналіз пасквальної дигресії різних груп лук в регіоні показав, що цей процес призводить в цілому до спрощення лучних ценозів, сприяє ксерофітизації травостою та випаданню цінних у кормовому відношенню видів.

Значний вплив випасання та рекреації здійснюється на соснові ліси зеленомохові, розташовані біля великих населених пунктів. Для сукцесійних процесів такого типу характерні особливості, пов'язані з збереженням складу деревостану, але зрідженням мохового покриву, вторгненням псамофітних злаків (*Agrostis tenuis* Sibth., *A. canina* L., *Anthoxanthum odoratum* L.), видів-геліофітів (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench., *Jasione montana* L.).

Випасання та рекреація призводять до поступової трансформації ценозів - часткової зміни флористичного складу, при якій провідна роль у травостої належить бур'янам та видам єврітопної екології, стійким до витоптування.

Відновлення лісу культурами у невластивих для них умовах. Були виявлені ділянки (Коропське і Батуринське лісництва), на яких після вирубування *Pinus sylvestris* були висаджені культури *Quercus robur*. При їх підростанні спостерігається уповільнений ріст дуба, часткове його пригнічення. Поступово на ділянках формуються флористично збіднені, насичені здебільшого єврітопними видами, ценози.

Зміни лучних ценозів, пов'язані з агротехнікою. В регіоні серед заходів поверхневого покращення лук є підсівання с/г підприємствами злакових (*Festuca pratensis* Huds., *Dactylis glomerata* L.) і бобових (*Trifolium pratense* L.) з інтенсивним характером росту. Це призводить до підвищення продуктивності кормових угідь, але стимулює ценотичну та флористичну бідність та синантропізацію флори.

Вплив осушувальної меліорації. В роботі розкриті впливи осушувальної меліорації на болота та заболочені ліси регіону. Більшість трав'яних евтрофних боліт при осушенні трансформовані в торф'янисті луки з домінуванням *Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv. і використовуються як сінокоси і пасовища. Під впливом осушення в ценозах заболочених лісів змінюється екологічний режим, знижується рівень ґрунтових вод, що призводить до зміни їх структури та продуктивності, зокрема з нього випадають гідрофільні види.

РОЗДІЛ 5

ФЛОРА НИЖНЬОЇ ЧАСТИНИ МЕЖИРІЧЧЯ ДЕСНА-СЕЙМ

5.1. Систематичний аналіз. Загальний флористичний список судинних рослин нижньої частини межиріччя Десна-Сейм нараховує 786 видів, що належать до 425 родів, 105 родин та 5 відділів. Для флори регіону кількісна характеристика та основна пропорція становить 1 : 4 : 7,5, тобто середня кількість видів у родині складає 7,5, родовий коефіцієнт складає 1,9. Судинні спорові і голонасінні рослини відіграють незначну роль у формуванні флори регіону, становлячи 25 видів (3,2 %), що є характерним для всіх регіональних флор і флори земної кулі в цілому (Гросгейм, 1936).

Панівним в будові систематичної структури флори нижньої частини межиріччя Десна-Сейм є відділ *Magnoliophyta* (761 вид, 96,8 %). Співвідношення класів *Liliopsida* (174 види; 22,1 %) та *Magnoliopsida* (587; 74,7 %) у відділі *Magnoliophyta* становить 1 : 3,4. Даний показник співвідноситься з показниками, характерними для аналогічних флор Середньої Європи (1 : 2,9-3,6) (Толмачов, 1974; Шмидт, 1980).

Десять провідних родин охоплюють 417 видів (53,3 %) і 206 родів (48,5 %). Останні родини представлені 369 видами (46,7 %) і 219 родами (51,5 %). Основними родинами є *Asteraceae* (47 родів, 100 видів), *Poaceae* (38; 62), *Rosaceae* (18; 43), *Cyperaceae* (8; 36), *Fabaceae* (16; 35), *Lamiaceae* (18; 34), *Caryophyllaceae* (19; 32), *Scrophulariaceae* (11; 27), *Apiaceae* (20; 24), *Ranunculaceae* (11; 24).

Аналіз родового спектру флори показує значне панування поліморфних бореальних родів *Carex* (26 видів) і *Salix* (14) та європейсько-азійського роду *Viola* (12). В склад десяти провідних родів також входять: *Galium*, *Veronica*, *Juncus*, *Potentilla*, *Ranunculus*, *Campanula*, *Trifolium*, маючи в своєму складі по 9-11 видів. Спектр провідних родів флори також відображує її проміжний характер.

5.2. Біоморфологічний аналіз. Для характеристики біоморфологічних особливостей флори як основні, нами взяті такі біоморфологічні показники: життєвий цикл і основна біоморфа, основні типи вегетації, типи надземних пагонів, типи кореневої системи і підземних пагонів. У досліджуваній флорі переважають трав'яні рослини - 688 видів (87,6 %); решта видів складає 12,4 %: чагарники і чагарнички - 9,0 % (71 вид), дерева - 3,4 % (27 видів). Пануючою за типами вегетації групою є група літньозелених рослин, яка включає 537 видів (68,3 %). Це обумовлено бореальним характером клімату регіону досліджень. Літньо-зимовозелені види у складі флори регіону становлять 125 видів (15,9 %). Вічнозелені рослини представлені незначною кількістю видів (36; 4,6 %). Кліматичні умови та наявність широколистяних лісів в регіоні досліджень обумовлюють представленість у флорі ефемерів (46 видів; 5,9 %) і ефемероїдів (42; 5,3 %). Основу флори нижньої частини межиріччя Десна-Сейм складають види з напіврозетковими (367 видів; 46,7 %) та безрозетковими пагонами (355; 45, 2 %). Кількість розеткових видів незначна (64; 8,1 %), що є характерним для флор помірної зони Голарктики. У флорі переважають мичкуватокореневі (414 видів; 52,7 %) та стрижневокореневі (343; 43,6) види, що в цілому складає 757 видів (96,3 %).

5.3. Еколого-ценотичний аналіз. Флора регіону проаналізована по відношенню видів до вологи та теплового режиму, при цьому нами виділені відповідні гігоморфи та кліматоморфи. Гігоморфи представлені мезофітами (341 вид; 43,4 %), гігрофітами (206; 26,2 %), ксеромезофітами (122; 15, 5 %), мезоксерофітами (62; 7,9 %), ксерофітами (21; 2,7 %) і гідрофітами (34; 4,3 %). Розподіл гігоморф визначається переважанням в регіоні екотопів мезофільної та гігрофільної екології, незначним поширенням ксерофільних ценозів.

У флорі серед життєвих форм, виділених за К. Раункієром, основу складають гемікриптофіти (407 видів; 51,8 %). Цей показник є характерним для регіональних помірноширотних флор Голарктики. Група криптофітів представлена таким складом: геофіти (113

видів; 15,3 %), гелофіти (18; 2,3 %) і гідрофіти (28; 3,5 %). Представленість хамефітів і фанерофітів - відповідно 20 (2,5 %) і 80 (10,2 %).

Еколого-ценотичний аналіз флори показує її гетерогенний характер, що визначається різноманітним спектром екологічних умов біотопів регіону. У складі флори регіону значна кількість видів у групах, що належать до зональних типів рослинності - неморально-лісової (10,2 %) і бореально-лісової (8,3 %).

Досить широко представлені групи узлісних видів (16,2 %) та лучна (14,6 %). Лучно-стєпова (8,6 %), лучно-болотна (12,4 %), болотна (5,3 %), прибережноводна (1,8 %) та водна (4,1 %) еколого-ценотичні групи пов'язані із специфічними умовами різних біотопів. Значна частка видів рудеральної (9,5 %) і сегетальної (3,1 %) груп.

Еколого-ценотичний аналіз флори значно відбиває специфіку рослинного покриву регіону. Широка представленість узлісної, неморально-лісової, бореально-лісової еколого-ценотичних груп свідчить про відносно добру збереженість ценозів зональних типів рослинності, а значна участь видів лучної, лучно-болотної і болотної груп свідчить про гідрофільний характер флори регіону в цілому.

РОЗДІЛ 6

СОЗОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ РОСЛИННОГО СВІТУ РЕГІОНУ

6.1. Питання збереження біорізноманіття в регіоні. Приводиться аналіз існуючої природно-заповідної мережі регіону, згідно оцінки мереж природно-заповідних територій (Андриєнко и др., 1991), здійснений за критеріями наукової цінності, та розглядаються питання охорони біорізноманіття в регіоні. Так, загальна площа існуючих ПЗО (за даними Держуправління екобезпеки в Чернігівській області на 01.05.98) складає 16 об'єктів загальною площею 2121 га, що становить 1,76 % території регіону. Цей показник є низьким у порівнянні з відповідним показником для Чернігівської області (3,25 %) та України (3,7 %). В регіоні відсутні об'єкти загальнодержавного значення та поліфункціональні об'єкти.

Ландшафтна репрезентативність природно-заповідної мережі регіону незадовільна, вона не включає великих за площею територій та об'єктів поліфункціонального значення. Існуючі природно-заповідні території представлені зональним лісовим типом та азональними - болотним і водним.

Ценотична унікальність є достатньою, оскільки на природно-заповідних територях представлені рідкісні ценози, занесені до Зеленої книги України та ценози, які потребують охорони на регіональному рівні.

Флористична репрезентативність ПЗМ регіону досліджень висока. З 786 видів, що зростають в регіоні, охороною охоплені 60—70 %. Кількість раритетних видів, які охоплені

охороною становить половину. Не забезпечена охороною частина видів з Червоної книги України, зокрема види роду *Diphasiastrum Holub.*, *Trapa natans L. s. l.*, *Nymphoides peltata (S. G. Gmel.) O. Kuntze*, *Gladiolus tenuis Bieb.*, ряд видів родини *Orchidaceae*. Не забезпечений охороною ряд регіонально рідкісних видів. Флористична рідкісність ПЗМ є задовільною.

Аналіз показників ботанічної цінності природно-заповідних територій регіону досліджень показує, що вона на сучасному етапі є задовільно репрезентативною. Існуюча мережа природно-заповідних об'єктів не відображує всієї різноманітності типів рослинності і потребує оптимізації.

6.2. Рідкісні види флори. У складі флори нижньої частини межиріччя Десна-Сейм виявлено 54 рідкісні види, які становлять 6,8 % від загальної кількості флори. Серед них до Європейського Червоного списку належать 4 види, 20 видів - до Червоної книги України (1996), 30 видів є регіонально рідкісними. З групи видів, які охороняються на загальнодержавному рівні, найбільш представленими є орхідні (9 видів). Серед цієї групи найбільш рідкісними в регіоні є *Epipactis palustris (L.) Grantz.* та *Orchis militaris L.*. Слід відмітити незначне поширення (1-3 місцезростань) таких видів як *Diphasiastrum zeilleri (Rouy) Holub.*, *Salix myrtilloides L.*, *Trapa natans*, *Galanthus nivalis L.*, *Gladiolus tenuis*.

З групи регіонально рідкісних видів ми пропонуємо такі види як *Dryopteris austriaca (Jac.) Waynar ex Schenz/ et Thell*, *Polypodium vulgare L.*, *Potamogeton alpinus Balb.*, *Adenophora liliifolia (L.) A. DC.* занести до списку рідкісних видів Українського Полісся.

За мотивами охорони рідкісні види поділяються на такі групи: релікти (*Salix myrtilloides*, *S. lapponum*, *Salvinia natans*, *Trapa natans*, *Nymphoides peltata*), погранично-ареальні (38 видів), малопоширені з природних причин (орхідні), малопоширені внаслідок антропогенного впливу.

6.3. Рідкісні рослинні угруповання. В результаті дослідження рослинного покриву нижньої частини межиріччя Десна-Сейм нами виділені 18 синтаксонів, що потребують охорони як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях. До Зеленої книги України (1987) занесено 11 синтаксонів (угруповання формацій *Salvinieta natantis*, *Trapeta natantis*, *Ceratophylleta submersi*, *Sparganieta minimi*, *Nymphaeeta candida*, *N. albae*, *Nuphareta luteae*; групи асоціацій *Pineta hylocomiosa*, *Querceto-Pineta corylosa*, *Querceta corylosa*, *Tilieto-Querceta caricosa*, *T.-Q. aegopodiosa*). Крім того, на наш погляд, 2 синтаксони потребують охорони на загальнодержавному рівні - це ценози чорновільшняків образкових (ас. *Alnetum (glutinosa) callosum (palustris)*) і угруповання формації *Potamogetoneta alpini* (ас. *Potamogetonetum alpini (pulum)*) та 5 ценозів, які репрезентують рослинність сфагнових боліт-"блюдець", водні і прибережноводні ценози, на регіональному рівні.

Найбільш забезпечені в регіоні охороною ценози лісової рослинності. Незабезпечені та малозабезпечені охороною ценози мають увійти до нових запропонованих об'єктів природно-заповідного фонду Чернігівської області.

6.4. Перспективні природно-заповідні об'єкти, їх ландшафтна та ценотична репрезентативність. За результатами досліджень рослинного світу нижньої частини межиріччя Десна-Сейм (1994-1998), запропоновано 8 нових, перспективних природно-заповідних об'єктів, які охоплюють все розмаїття природних комплексів регіону досліджень. Серед перспективних об'єктів - 1 ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Деснянсько-Сеймський", Деснянсько-Коропський ландшафтний регіональний парк, 4 ботанічних заказника місцевого значення та 2 ботанічні пам'ятки місцевого значення. Оптимізований природно-заповідний фонд регіону дозволить підвищити рівень його флористичної, ценотичної та ландшафтної репрезентативності.

6.5. Наукова, природоохоронна та соціальна значущість природно-заповідної мережі нижньої частини межиріччя Десна-Сейм. В роботі висвітлена наукова, природоохоронна та соціальна значущість оптимізованої ПЗМ регіону. Організація природоосвітньої та природовиховної роботи пов'язана з системою природно-заповідних територій, зокрема з створенням Деснянсько-Коропського РЛП, який стане також центром екологічної освіти та виховання. Певним наслідком цієї роботи є вихід в світ науково-популярної книги "Мальовничими стежками Присейм'я" за участю автора.

6.6. Екологічна мережа нижньої частини межиріччя Десна-Сейм. В роботі обґрунтовуються питання створення екологічної мережі, в рамках якої пропонується виділення двох екологічних вузлів - Деснянсько-Коропського та Деснянсько-Сеймського, які складаються з ядер та буферних зон. Ядрами виступатимуть природно-заповідні території (існуючі та перспективні); буферні зони захищатимуть екомережу від факторів негативного антропогенного впливу. Запропоновані екологічні вузли з'єднуються між собою двома екологічними коридорами. Перший, який має найбільш збережену природну рослинність, проходить по заплаві р. Десни та частині її борової тераси, другий - по центральних ділянках нижньої частини межиріччя. Крім природно-заповідних територій, до складу екологічних коридорів входить відносно збережена природна рослинність.

Розроблена екологічна мережа нижньої частини межиріччя Десна-Сейм як функціонально єдина територіальна основа системи охорони навколишнього середовища в регіоні і буде частиною екологічних коридорів екологічної мережі Полісся - Деснянського і Сеймського.

Рис.6.1. Екологічна мережа нижньої частини межиріччя Десна-Сейм (М 1:300000) Умовні позначення: 1 - екологічні вузли; 2 - екологічні коридори; 3 - існуючі природно-заповідні об'єкти;

4 - гідрологічний заказник місцевого значення; 5 - ботанічний заказник місцевого значення; 6 - ландшафтний заказник місцевого значення; 7 - ботанічна пам'ятка природи місцевого значення; 8 - гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення; 9 - заповідне урочище; 10 - перспективні природно-заповідні об'єкти; 11 - Деснянсько-Коропський регіональний ландшафтний парк; 12 - Деснянсько-Сеймський ландшафтний заказник загальнодержавного значення.

ВИСНОВКИ

1. Диференціація рослинності нижньої частини межиріччя Десна-Сейм обумовлена комплексом природно-кліматичних умов, пов'язаним з розташуванням регіону на південній межі Українського Полісся та безпосереднім його межуванням із західними відрогами Середньоросійської височини.
2. Рослинність за домінантною класифікацією представлена 59 формаціями, які складають 13 класів формацій і належать до 4 типів (189 асоціацій). Зональним для регіону, як і для Полісся в цілому, є лісовий тип рослинності. В ньому переважають формації *Pineta sylvestris* та *Querceta roboris*. В центральних та східних частинах регіону виявлені ліси субформації *Fraxineto-Querceta*, *Tilieto-Querceta*, які характерні для Середньоросійської височини.
3. Лучна рослинність пов'язана з центральними та прирусловими частинами заплав Десни, Сейму та їх приток. Серед неї переважають справжні та болотисті луки формацій *Festuceta pratensis*, *Poeta pratensis* та *Glycerieta fluitantis*, *G. maximae*, *Phalaroideta arundinaceae*, *Beckmannieta eruciformis*, *Cariceta acutae*. Для заплав Десни та Сейму характерні ознаки ксерофітизації та формування остепнених лук формації *Agrostideta vinealis*.
4. Болотна рослинність пов'язана з притерасними частинами та старицями вищезгаданих річок. Серед ценозів болотної рослинності регіону переважають осокові евтрофні боліта, що властиве поліському регіону та в меншій мірі болотні угруповання високотрав'я, що вказує на безпосередню близькість до Лісостепу.
5. Виділено шість типів екосистем, тісно пов'язаних з елементами рельєфу та строкатістю ґрунтів. Основними екологічними факторами розподілу рослинності в регіоні є рельєф (розподіл угруповань на катені від заплави до плакору), едафічний фактор (строкатість ґрунтів від дерново-підзолистих до болотних і торфово-болотних) та характер зволоження ґрунтів, який також визначає умови існування.
6. Зміни рослинного покриву в регіоні йдуть в напрямку демутації та деградації внаслідок рубок, випасання, викошування та рекреації. Аналіз антропогенних змін рослинного покриву вказує на тенденції до спрощення структури ценозів всіх типів рослинності, збільшення кількості нестабільних угруповань, скорочення площ цінних у ботанічному та господарському відношенні ценозів.

7. У флорі регіону виявлено 786 видів, що належать до 425 родів, 105 родин та 5 відділів. Десять провідних родин охоплюють 417 видів (53,3 %) і 206 родів (48,5 %). Провідними родинами є *Asteraceae* (47 родів, 100 видів), *Poaceae* (38; 62), *Rosaceae* (18; 43). За біоморфологічною структурою флора є типовою для регіональних флор помірних широт Голарктики.

8. Еколого-ценотичний спектр характеризується широкою представленістю неморально-лісової (10,2 %), бореально-лісової (8,3 %), узлісної (16,2 %) еколого-ценотичних груп, що свідчить про відносно добру збереженість ценозів зонального типу рослинності. Значна участь видів лучної, лучно-болотної і болотної груп свідчить про гідрофільний характер флори регіону в цілому.

9. На основі соціологічної оцінки рослинного світу у складі флори виявлені 54 рідкісних види. З них 4 - занесені до Європейського Червоного списку, 20 - до Червоної книги України, 30 - є регіонально рідкісними. Виділені 18 синтаксонів, з яких 11 - занесені до Зеленої книги України, 2 - потребують охорони на загальнодержавному рівні, 5 - на регіональному.

10. Проведений аналіз показників ботанічної цінності природно-заповідних територій регіону показав, що ця мережа на сучасному етапі є задовільно репрезентативною. Існуюча мережа природно-заповідних об'єктів не відображує всієї різноманітності типів рослинності і потребує оптимізації. Запропоновано 8 нових, перспективних природно-заповідних об'єктів, які охоплюють все розмаїття природних комплексів регіону.

11. Обґрунтована і розроблена екологічна мережа регіону досліджень як функціонально єдина територіальна основа системи охорони навколишнього середовища. Вона буде невід'ємною частиною екологічного коридору екомережі Полісся.

ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. *Карпенко Ю.О.* Екологічні та флористичні особливості чорновільшників пониззя р.Сейм //Сучасний стан та шляхи вирішення еколог. проблем Чернігівської обл-ті: Мат-ли науково-практ. конф. - Ніжин, 1996. -С. 117-119.
2. *Карпенко Ю.О.* Флористичні знахідки в нижній частині межиріччя Десна-Сейм //Сучасний стан та шляхи вирішення екологічних проблем Чернігівської області: Мат-ли науково-практ. конф. - Ніжин, 1996. -С. 119-120.
3. *Карпенко Ю.О.* Розподіл рослинності в долині р. Сейм // Екологія. Охорона природи. Екологічна освіта і виховання. Зб. статей. - Чернігів, 1996. - С. 84-92.
4. *Лукаш О.В., Карпенко Ю.О.* Нові місцезростання видів з Червоної книги України на Чернігівщині // Екологія. Охорона природи. Екологічна освіта і виховання. Зб. статей. - Чернігів, 1996. - С. 73-78.

5. Карпенко Ю.О. Розподіл рослинності долини Десни в нижній частині межиріччя Десна-Сейм // Укр. ботан. журн. - 1998. -55, №2. - С. 145-150.
6. Карпенко Ю.О. Лісова рослинність нижньої частини межиріччя Десна-Сейм // Укр. ботан. журн. - 1998. -55, №3. - С. 257-262.
7. Карпенко Ю.О. Болота-"блюдця" в нижній частині межиріччя Десна-Сейм // Укр. ботан. журн. - 1998. -55, №5. - С. 528-532.
8. Лукаш О.В., Карпенко Ю.О., Прядко О.І. *Diphasiastrum complanatum (L.) Holub* та *D. zeilleri (Rouy) Holub* на Лівобережному Поліссі // Укр. ботан. журн. - 1998. - 55, №4. - С. 410-413.
9. Карпенко Ю.А. Редкие виды флоры нижней части междуречья Десна-Сейм (Черниговское Полесье, Украина) //(Исследование экосистем в условиях радиоактивного и техногенного загрязнения окружающей среды): Мат-лы I Междунар. научно-практич. конф. - Гомель, 1998. - ч.1.- С. 19-20.
10. Карпенко Ю.А. Растительные сообщества нижней части междуречья Десна-Сейм, нуждающиеся в охране. // (Исследование экосистем в условиях радиоактивного и техногенного загрязнения окружающей среды): Мат-лы I Междунар. научно-практич. конф. - Гомель, 1998. - ч.1.- С. 20-21.
11. Карпенко Ю.О. Динаміка рослинного покриву нижньої частини межиріччя Десна-Сейм // Екологічний стрес і адаптація в біологічних системах: Мат-ли I Всеукраїнської наук. конф. - Тернопіль, 1998. - С. 98-99.
12. Karpenko Yu. O. The macrovegetation as an index of condition of situation // Актуальні питання ботаніки та екології: Мат-ли конф. молодих вчених-ботаніків. - Херсон, 1998. - С. 120-121.
13. Карпенко Ю.О., Лукаш О.В. Охорона рідкісних видів на Чернігівщині та їх введення в культуру. // Рідкісні та корисні рослини флори Чернігівщини в природі та культурі. - Київ, 1997. - С. 19-29.
14. Карпенко Ю.О., Сергійко М.М. Екологічні коридори нижньої частини межиріччя Десна-Сейм // Актуальні питання ботаніки та екології: Мат-ли конф. молодих вчених-ботаніків. - Херсон, 1998. - С. 120-121.
15. Лукаш А.В., Карпенко Ю.А. Распространение редких бореальных видов на Левобережном Полесье Украины // Тезисы VI Молодежной конф. ботаников. - С.-Петербург, 1997. - С. 9.
16. Лукаш О.В., Карпенко Ю.О. Сучасне поширення рідкісних видів флори Чернігівщини // Рідкісні та корисні види флори Чернігівщини в природі та культурі. - К., 1997. - С. 9-19.

Карпенко Ю.О. Диференціація рослинності нижньої частини межиріччя Десна-Сейм, її флористична та созологічна цінність. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.05 - ботаніка. - Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, Київ, 1999.

Проведено вивчення рослинності і флори нижньої частини межиріччя Десна-Сейм (Чернігівське Полісся). Охарактеризовано розподіл рослинності в залежності від основних екологічних факторів, встановлені основні динамічні тенденції рослинного покриву. Визначено синтаксономічний склад рослинності, який включає 189 асоціацій з 59 формацій та 4 типів. Виділено 18 рідкісних синтаксонів. Флора регіону нараховує 786 видів, які належать до 425 родів, 105 родин. Виявлені місцезростання 54 рідкісних видів. На основі вивчення рослинного покриву нижньої частини межиріччя Десна-Сейм сформована природно-заповідна мережа регіону та проведена її оцінка.

Ключові слова: нижня частина межиріччя Десна-Сейм, рослинність, розподіл рослинності, екологічні фактори, структура флори, рідкісні види флори, рідкісні синтаксони, созологія, екологічна мережа.

Карпенко Ю.А. Дифференциация растительности нижней части междуречья Десна-Сейм, ее флористическая и созологическая ценность. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата биологических наук по специальности 03.00.05 - ботаника. - Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, Киев, 1999.

Регион исследований включает территорию более 1200000 га нижней части междуречья Десна-Сейм от западных отрогов Среднерусской возвышенности до устья р. Сейм. Он находится на крайнем юго-востоке Черниговского Полесья, в основном в Коропском районе Черниговской области. Географическое положение его обуславливает разнообразие растительных сообществ и формирование мозаичного растительного покрова.

В основу диссертационной работы положены материалы полевых исследований, проведенных автором в 1994-1998 гг. на территории нижней части междуречья Десна-Сейм. Полученные материалы включают 500 полных геоботанических описаний, 600 гербарных образцов высших сосудистых и споровых растений, 30-км эколого-фитоценотический профиль "Десна-Сейм", материалы его фитоиндикационной обработки, картосхемы и обоснования предложенных природно-заповедных объектов. Исследования проводились классическими методами геоботаники и флористики с использованием методов фитоиндикации, сравнения, картирования. При обработке материалов на ПЭВМ 486 ДХ создана база данных "Десна-Сейм" по флоре и растительным сообществам нижней части междуречья Десна-Сейм.

В работе показано, что дифференциация растительности нижней части междуречья Десна-Сейм обусловлена комплексом природно-климатических условий, связанных с размещением региона на южной границе Украинского Полесья и непосредственной близостью к западным отрогам Среднерусской возвышенности.

Исследования показали, что зональным для региона является лесной тип растительности, который представлен как ценозами сосновых лесов на борových террасах Десны и Сейма так и ценозами широколиственных лесов (дубовых, кленово-липово-дубовых, ясенено-дубовых) на лессовых островах центральной части междуречья. Луговая и болотная растительность наиболее распространены в поймах Десны, Сейма, их притоков и предствалены настоящими и болотистыми лугами формаций *Festuceta pratensis*, *Poeta pratensis* и *Glycerieta fluitantis*, *G. maximae*, *Phalaroideta arundinaceae*, *Beckmannieta eruciformis*, *Cariceta acutae* и осоковыми евтрофными болотами. Составлена классификационная схема растительности (на доминантной основе), которая представлена 59 формациями, составляющими 13 классов формаций и 4 типа (189 ассоциаций).

В результате проведенных исследований установлено, что основными экологическими факторами распределения растительности в регионе являются рельеф (распределение сообществ на катене от поймы до плакора), эдафический (мозаичность почв от дерново-подзолистых до болотных и торфяно-болотных) и фактор увлажнения почв, который также определяет условия обитания. На основе оценки показателей разных экологических факторов показана значительная дифференцированность растительности региона. Выделено шесть типов экосистем, тесно связанных с элементами рельефа и мозаичностью почв.

Исследования показали, что изменения растительного покрова в регионе идут в направлении демутации и деградации вследствие рубок, выпасания, сенокошения и рекреации. Анализ антропогенных изменений растительного покрова показал тенденции к упрощению структуры ценозов всех типов растительности, увеличению количества нестабильных сообществ, снижению продуктивности и стойкости экосистем, сокращению площадей ценных в ботаническом и хозяйственном отношениях ценозов.

В флоре региона выявлено 786 видов, которые относятся к 425 родам, 105 семействам и 5 отделам. Десять ведущих семейств охватывают 417 видов (53,3 %) и 206 родов (48,5 %). Ведущими семействами являются *Asteraceae* (47 родов, 100 видов), *Poaceae* (38; 62), *Rosaceae* (18; 43). Биоморфологическая структура флоры региона является типичной для региональных флор Голарктики.

Эколого-ценотический спектр флоры характеризуется широкой представленностью неморально-лесной (10,2 %), бореально-лесной (8,3 %), опушечной (16,2 %) эколого-

ценотических групп, что определяется частично сохранностью ценозов зонального типа растительности. Значительное участие видов луговой, лугово-болотной и болотной групп свидетельствует о гидрофильном характере флоры региона в целом.

Проведена созологическая оценка растительного мира региона исследований. В составе флоры выявлены 54 редких вида, из них 4 - занесены в Европейский Красный список, 20 - в Красную книгу Украины, 30 - являются регионально редкими. Выделено 18 редких синтаксонов, из них 11 - занесены в Зеленую книгу Украины, 2 - требуют охраны на общегосударственном уровне, 5 - на региональном.

Проведен анализ показателей ботанической ценности природно-заповедных объектов, который показал, что эта сеть на современном этапе не отражает всего разнообразия типов растительности и требует оптимизации. Предложено 8 новых, перспективных природно-заповедных объектов, которые охватывают все разнообразие природных комплексов региона.

В работе разработана экологическая сеть нижней части междуречья Десна-Сейм, которая является функционально единой территориальной основой системы охраны окружающей среды и частью экологического коридора Полесья.

Ключевые слова: нижняя часть междуречья Десна-Сейм, растительность, распределение растительности, экологические факторы, структура флоры, редкие виды флоры, редкие синтаксоны, созология, экологическая сеть.

Karpenko Yu. O. The differentiation of vegetation in the lower part of the Desna - Seim interfluve, it's floristic and sozological value. - Manuscript.

Ph. D. thesis. Speciality 03.00.05 - Botany. - M.H. Kholodny Institute of Botany of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1999.

The work is devoted of vegetation and flora in the lower part of the Desna—Seim interfluve (Chernigiv Polissia). The dependence of vegetation in ecological factors is analysed, the main dynamic trends of this vegetation are characterized. Syntaxonomical composition of vegetation of this region is determined. It includes 189 associations and 59 formations. 18 rare syntaxa are descii bed. The flora of the region is represented by 786 species belonging 425 genera and 105 families. 54 rare species are present in the regional flora. On the basis of investigation of vegetation and flora in the lower part of the Desna - Seim interfluve, protected area have been established and evalution of it has been carried out.

Key words: lower part of the Desna - Seim interfluve, vegetation, dependence of vegetation, ecological factors, structure of flora, rare species, rare syntaxa, sozology, ecological area.

Підписано до друку 13.04.99 р. Формат 60x84/ 16

Умовн. друк. арк. 1,0.

Наклад 100. Зам. 132.

Відділ оперативної поліграфії

п.п. "Буревій", 15-06-71